

डा. गोविन्द के.सी.को दृढ संकल्प

- कपिल लोहनी *

भारतमा अंग्रेजहरूको राज छँदा तिनलाई कसरी भारतबाट फर्काउने भन्ने वारे विभिन्न प्रकारका सोच र योजनाहरू बने । शहिद भगत सिंह जस्ता कैयन् क्रान्तिकारीहरूले क्रान्ति कै दौरान आफ्नो ज्यान राष्ट्रको निमित्त आहुती दिनुपथ्यो भने अर्का राष्ट्रवादी नेता सुभाषचन्द्र बोश तथा उनको विशाल क्रान्तिकारी सैन्य शक्तिको पनि अंग्रेजसँग केही लागेन । तत्पश्चात भारतमा महात्मा गान्धिले अहिंशाको सन्देश दिँदै अंग्रेजहरूलाई “भारत छोड”, “नमक सत्याग्रह” र “भद्र अवज्ञा” जस्ता शान्तिप्रिय आन्दोलन मार्फत चुनौती दिन थाले । यो आन्दोलनको समर्थनमा लाखौँ भारतीयहरूले भाग लिए र जेल परे भने महात्मा गान्धिले सयौँ पटक सत्याग्रह र अनशन मार्फत अंग्रेजलाई थकाइदिए । आखिर १५ अगष्ट १९४७ मा भारत स्वतन्त्र राष्ट्र हुन पुग्यो । त्यस पछि उनको हत्या नहुँदासम्म पनि गान्धिले कुनै पदमा नबसेर लोकको कल्याणको निमित्त नै आवाज बुलन्द गरिरहे । उनकै सहयात्री डा. राजेन्द्र प्रसाद राष्ट्रपति, जवाहरलाल नेहरु प्रधानमन्त्री, डा. वल्लभभाई पटेल उपप्रधानमन्त्री र स्वतन्त्रता संग्रामका अन्य नेताहरू जस्तै लाल बहादुर शास्त्री, मौलाना आजाद, डा. अम्बेडकर, जगजीवन राम आदी सरकारका उच्च तहमा बसेर काम गर्दा पनि महात्मा गान्धिले पटक पटक भुख हडताल गरेर सरकारलाई सचेत गराउने कार्यहरू गरिरहे । वास्तवमा नेहरु सरकारलाई पनि गान्धि कपाल दुखाई भएका थिए, तर उनिहरूले निकै इज्जत र सम्मान गर्ने व्यक्ति भएका तथा महात्माले आफ्नो स्वार्थको निमित्त कहिल्यै काम नगरेकाले गर्दा भारतका सबै नेताहरू उनको भुख हडताललाई आफ्नै पिताले खाना नखाएर अड्डी लिएको महसुस गरेर निकै चिन्तित हुन्थे र उनी सामु गएर उनले हडताल नतोडुन्जेलसम्म उनिसँगै बसेर उनका व्यावहारिक सरसल्लाहहरू कार्यान्वयन गर्दथे भने तत्काल गर्न नसकिने कार्यहरूको लागि उनिसँग क्षमा मागेर सकेसम्म छिटो ति कार्यहरू गर्ने वाचा गर्दथे ।

सत्याग्रह एक प्रकारको अहिंशात्मक सामाजिक आन्दोलन हो । ‘सत्य’ र ‘आग्रह’ मिलेर बनेको सत्याग्रह । सत्याग्रहका प्रतिपादक नै महात्मा गान्धि हुन् । आफुले दुख-कष्ट भेलेर पनि गलत काम गर्ने निकायलाई न्याय र सत्कर्म गर्न बाध्य गराउने तरिका नै वास्तवमा सत्याग्रह हो । महात्मा गान्धिले भारतमा मात्र नभई, त्यो भन्दा पहिले आफु दक्षिण अफ्रिकामा छँदा त्यहाँको रंगभेद विरोधी आन्दोलनमा समेत सत्याग्रहको प्रयोग गरेका थिए । पछि उनैको अनुशरण गरेर नेलशन माण्डेला र उनको पार्टीले पनि त्यहाँ पटक पटक सत्याग्रह गरेका थिए भने यस्तै अहिंशात्मक आन्दोलनले गर्दा नै दक्षिण अफ्रिकाबाट रंगभेद नीति परास्त भयो तथा नेलशन माण्डेलाकै क्षमाकारी नीतिले गर्दा त्यहाँका गोराहरूले पनि पलायन हुन वा काला जातीको बदलाको शिकार हुन परेन । आज दक्षिण अफ्रिकामा काला र गोरा सबै मिलेर बसेका छन् । महात्मा गान्धिको अहिंशात्मक आन्दोलन कै प्रभावमा परेर संयुक्त राज्य अमेरिकामा मार्टिन लुथर किंग र जेम्स वाभेलले त्यहाँको रंगभेद नीतिको विरोधमा आन्दोलन गरेका थिए ।

महात्मा गान्धिबाट नै प्रतिपादित सत्याग्रहको अनुशरण गरेर पछि नेपालमा राणाशासन विरोधी नेताहरूले, खासगरी नेपाली राष्ट्रिय कांग्रेसले वि.सं. २००४ सालमा देशव्यापी रूपमा शान्तिप्रिय आन्दोलन शुरु गर्‍यो । यो आन्दोलन राजधानी लगायत मुलुकका विभिन्न गाउँ-शहरहरूमा संष्कृत पाठशालाबाट निष्काशित विद्यार्थीहरू समेतको सहभागितामा निकै सफल भयो । राजधानी काठमाडौँमा मात्र त्यतिबेलाको असहज परिस्थितिमा समेत ३०,००० जति युवा, युवती र अन्य व्यक्तिहरूले यसमा भाग लिएका थिए भने

विराटनगर जुट मिल, विजुली अड्डा, वीर अस्पताल जस्ता संस्थाहरूका कर्मचारीहरू र त्रिचन्द्र कलेजका विद्यार्थीहरूले पनि सक्रिय रूपमा भाग लिएका थिए । यस्तो अहिंशात्मक आन्दोलन गर्न पनि कलकत्तामा नेपाली राष्ट्रिय कांग्रेसको स्थापना हुँदा सहभागी भारतीय समाजवादी नेताहरू जस्तै राम मनोहर लोहियाले समेत सुभाएका थिए । अन्तमा सशस्त्र आन्दोलन नै गर्नु परे पनि विश्वेश्वरप्रसाद कोइराला पनि शान्तिप्रिय आन्दोलन र सत्याग्रह कै हिमायती थिए ।

पछि पञ्चायती व्यवस्थाको विरोधमा पनि वि.सं. २०४२ मा नेपाली कांग्रेसले सत्याग्रहको आयोजना गरेको थियो भने त्यतिखेर धेरै जना नेता तथा कार्यकर्ता र विद्यार्थीहरू पक्राउमा पनि परेका थिए । यो सत्याग्रह त्यतिबेलाको बम काण्डले गर्दा स्थगित गर्नु परेको थियो ।

यसरी सत्याग्रह र आमरण अनसन जस्ता विरोधका शान्तिप्रिय तरिकाहरू विश्वका विभिन्न भागमा बेला बखत भइरहन्छन् । उत्तरी आयरल्याण्डका बवी स्याण्ड्स सन् १९८१ मा ६६ दिनको आमरण अनसन पश्चात कारागारमा नै मरे । आयरल्याण्डलाई संयुक्त अधिराज्यबाट अलग गराउने आन्दोलनमा उनी संलग्न थिए । हालै मात्र टर्कीमा एकजना ४२ वर्षिया महिला अधिवक्ता इब्रु टिमूकले उनी तथा उनका जेल परेका साथीहरूको राजनैतिक मुद्दाको न्यायपूर्ण सुनुवाईको निम्ति २३८ दिनसम्म अनशन बसेर मृत्युवरण गरिन् । यस्ता व्यक्तित्वहरूको आमरण अनसन र त्यसमाथि मृत्यु नै भएमा सो क्षेत्रका धेरै वासिन्दाहरू आन्दोलित हुन्छन् तर तानाशाही र स्वेच्छाचारी सरकार भएका ठाउँहरूमा यस्ता व्यक्तिहरूको सुनुवाई विरलै हुन्छ । प्रजातान्त्रिक मुलुकहरूमा भने यस्ता व्यक्तिहरूले गरेका सत्याग्रह र अनसनमा अन्य व्यक्तिहरू र संस्थाहरूले पनि समर्थन जुटाएर कुनै प्रकारको समाधानको उपायहरू प्रायः निकाल्छन् । भारतमा केही समय अघि मात्र एकजना वृद्ध सामाजिक अभियन्ता अन्ना हजारेले भारतको ग्रामिण विकास, सरकारी कार्यहरूमा पारदर्शिता र भ्रष्टहरूलाई कडा कारवाही र भ्रष्टाचार विरोधी कानूनको लागि सन् २०११ अप्रिलमा अनशन बसे । केही समय पश्चात उनको समर्थनमा ठुलो जन लहर उर्लिन थालेपछि उनका मागहरू सरकारले पुरा गरेर उनको अनशन टुटायो ।

अधिकांश आमरण अनशनकारीहरूले आफ्नो नभई सम्पूर्ण लोकको कल्याणको लागि आफ्नो ज्यानलाई आहुती दिएका हुन्छन् । यस्ता व्यक्तिहरू प्रायजसो आफै नै सक्षम व्यक्तिहरू हुन्छन् । उनिहरूले आफु र आफ्नो परिवारको लागि मात्र सोचेर हिँडेका भए आउँदा सात पुस्तालाई पुग्ने धन सम्पत्ती कमाउन सक्ने उनिहरूको सामर्थ्य हुन्थ्यो । तर यस्ता व्यक्तिहरूले अक्सर आफुलाई दुख दिएर अरुको भलाईको लागि निस्वार्थ नै काम गर्दछन् ।

नेपालमा पनि केहि वर्षदेखि एकजना अविवाहित, सरल र आफ्नो पेशामा निकै नाम कमाएको चिकित्सकले मुलुकको शिक्षा र स्वास्थ्य क्षेत्रमा आम जनताको पहुँच पुग्नु पर्‍यो भन्ने मागका साथ अनशन र शान्तिपूर्ण आन्दोलन गर्दै आएका छन् । उनको नाम हो डा. गोविन्द के.सी. । नेपालको राजधानीबाट पूर्वमा रहेको जिल्ला रामेछापमा ६३ वर्ष अघि जन्मेका यी चिकित्सकले विभिन्न खाले दैवी प्रकोपका बेला नेपाल भित्र मात्र नभई देश विदेशमा समेत आफ्नै खर्चमा गएर चिकित्सा सम्बन्धि सेवा पुऱ्याएका धेरै उदाहरणहरू छन् । स्वास्थ्य सहायकबाट आफ्नो सेवा शुरु गरेका उनले बंगलादेशको मेडिकल कलेजमा छात्रवृत्तिमा अध्ययन गर्ने मौका पाएर एम.वि.वि.एस. र एम.एस. अध्ययन पुरा गरेर नेपालको त्रिभुवन विश्वविद्यालयको चिकित्सा शास्त्र अध्ययन संस्थान मार्फत लामो सेवा पुऱ्याए पश्चात केही समय अघि मात्र अवकाश प्राप्त गरेका हुन् । उनी चिकित्सा शास्त्र अध्ययनको समुचित विकास र जनस्तरमा चिकित्सा सेवा र

गुणस्तरिय शिक्षाको पहुँच पुगोस् भनेर पटक पटक गरी १९ चोटी आमरण अनशनमा उत्रिसकेका छन् । हरेक पटक अनशन बसेर उनी शिथिल हुँदै गएपछि विभिन्न संघ-संस्था र नेताहरुको समर्थन पाउन थाल्छन् भने उनको माग पुरा गरिदिएर उनको अनशन टुटेपछि फेरि सम्पूर्ण विकृति पहिले कै स्थितिमा पुगेर सुधार गर्ने भनेका कुराहरु कार्यान्वयन नै हुँदैनन् । अनि फेरि उनी आन्दोलित हुन बाध्य हुन्छन् ।

एउटा सवल अर्थोपेडिक सर्जन उनी यदि द्रव्य संकलनमा मात्र लागेका भए उनको क्लिनिक वा उनले खोलेको नीजि अस्पतालमा दिनहुँ ठुलो भिड लागेर उनले लाखौँ, करोडौँको सम्पत्ति आर्जन गर्न सक्ने थिए । त्यस्तै उनले यस्तो आन्दोलन कुनै स्वार्थको निमित्त गरेका भए पनि उनी कुनै शिक्षा या स्वास्थ्य प्रतिष्ठानको प्रमुख वा शिक्षा मन्त्री समेत हुन सक्थे होलान् । तर उनी जनताका चिकित्सक भनिन रुचाउने असाधारण व्यक्ति भएकाले उनमा धन कमाऔँ, घर बनाऔँ, राम्रो लुगा लगाऔँ, मोटरगाडी चढौँ, गरगहना लगाऔँ, उच्च ओहदामा पुगौँ वा अझ मोवाइल फोन मात्र बोकोँ भन्ने पनि रहर छैन । उनी कुनै राजनैतिक पार्टी वा संघ-संस्थामा पनि आवद्ध छैनन् । एकलै मन खाएको ठाउँमा पुग्छन्, गरीब गुरुवाहरुको उपचार गर्न थाल्छन् र जहाँ बास पाइयो, त्यहीं जे खान पाइन्छ, त्यो खाएर घुप्लुकक सुत्छन् । तैपनि उनको यो व्यवहार र उनको सादा जीवन र स्वच्छ समाजसेवा सरकारका मानिसहरुलाई निकै असहज लाग्दो रहेछ । त्यसैले जुनसुकै पार्टीको सरकार बने पनि उनलाई सबै सरकारहरुले खेदेका नै हुन्छन् ।

निकै वर्ष जेल, नेल, गरिवी र दयनीयता खेपेका हाम्रा अधिकांश नेताहरुले आज आएर आफ्नो नैतिक जिम्मेवारी बिसँदै गेकाले भ्रष्टाचारमा चुर्लुम्म डुबेर कमाएको पैसा जुनसुकै व्यवसायमा पनि निर्धक्कसँग लगानी गर्दछन् भने शिक्षा र स्वास्थ्य जस्ता क्षेत्र त पैसा बनाउने कारखाना नै भएका छन् । उनीहरुको सम्बन्ध दलाल, विचौलिया, माफिया र अपराधीहरूसँग निकै सुमधुर रहँदै आएको छ । त्यसैले आफ्नै स्वामित्वका नीजि शिक्षा तथा स्वास्थ्य प्रतिष्ठानहरु ज्यादा से ज्यादा चलुन् भनेर उनीहरुले सरकारी प्रतिष्ठानहरुलाई एकातर्फ उपेक्षा गरेका छन् भने अर्का तर्फ विकट र अविकसित ठाउँहरुमा यस्ता प्रतिष्ठानहरु खोल्ने वारे कुनै योजना नै सार्थक हुन दिँदैनन् । यस्तै कुविचारहरुको विरोधमा उत्रेका भएर नै डा. गोविन्द के.सी. भ्रष्टहरुका सामु निकै गन्हाएका व्यक्ति हुन् भने निरीह र विकासप्रेमी जनताका सामु एक सच्चा देशभक्त र सपुत । यही कारणले गर्दा उनलाई नजिकबाट नचिने पनि उनी जस्तै विचार भएका धेरै व्यक्तिहरुले उनलाई समर्थन गरेका ।

डा. के.सी.का सबै मागहरु ठिक नै हुन्छन् भन्ने पनि छैन । तर उनका अधिकांश कुराहरु निकै समयसापेक्ष र जनमुखी नै हुने गरेका छन् । 'म जनताको हकहितका लागि लडेको हो, अति साधारण माग छन् । ती पुरा हुनुपर्छ' भन्ने डा. के.सी.का मागहरु सरकारले उनिसँग कुरा गरेर कार्यान्वयनमा ल्याई आफु पनि लोकप्रिय किन नहुने ? के कसैले नराम्रोलाई राम्रो बनाउन पहल गर्‍यो भने त्यसबाट सरकार बदनाम हुन्छ र? राम्रो कुराको कार्यान्वयनले त सरकार माथि नै जनताको विश्वास र भरोसा बढ्छ नी । कुलमान घिसिङ र उसको टोलीले नेपालमा विजुलीको लोडसेडिङ खतम गरेर त सरकार कै लोकप्रियता बढेको छ नी । तर त्यस्तो योग्य व्यक्तिलाई अर्को अवधिको लागि पुनःनियुक्त गर्न केहि अप्ठेरो परेको भए, उ जस्तो व्यक्तिलाई अर्को कुनै महत्वपूर्ण जिम्मेवारी दिनुका साथै तक्माले स्यावासी र सम्मान पनि त दिन सकिन्थ्यो नी । यो त प्रजातन्त्रको माध्यमबाट जनताले नै चुनेर बनेको सरकार हो क्यार । हो कम्युनिष्टहरु निर्मम र निरङ्कुश हुन्छन् भनिन्छ तर मदन भण्डारीको जबज यानी जनताको बहुदलीय जनवादमा विश्वास गर्ने पार्टीले त आफ्नो विरोध सहन र यस्ता विरोधहरुबाट सच्चिन पनि त सिकनु परेन र ?

आज कोभिड-१९ को महामारी बढेको यस्तो बेलामा डा. के.सी. ले भने जस्तै लकडाउन गर्ने हुँदैन भन्ने कुरा हामी पनि हामी त्यति मान्न सक्तैनौं र सिमान्तकृत वर्गलाई आर्थिक र वस्तुगत राहत प्रदान गरेर केही लामै समय लकडाउन नगरी यो समस्यालाई घटाउन पनि सकिँदैन भन्ने कुरा त सबैले बुझेकै छन् । त्यस्तै डा. के.सी.को समर्थन गरेको भन्दैमा अस्पतालहरूमा चिकित्सकहरूले हडताल गर्ने कुरा पनि राम्रो होइन । कुनै राम्रो कामको निमित्त अर्को जघण्य अपराध गर्नु कुनै हालतमा पनि ठिक होइन । त्यस्तै डा. के.सी.को ज्यान बचाउनलाई विभिन्न हस्तीहरूले सरकारलाई दिएका याचना भन्दा पनि उनका जायज मागहरू पुरा गरिदेउ भन्दा राम्रो हुन्थ्यो होला नी । हाल नागरिक समाजका अगुवाहरू, विभिन्न नेताहरू र संघ-संस्थाहरूले तथा सामाजिक सञ्जाल मार्फत आमजनताले समेत उनका मागलाई समर्थन गरेर सरकारलाई तत्काल वार्ता मार्फत समस्या समाधान गर्न आग्रह गरिरहेको अवस्था छ ।

हालै सरकारले पनि शिक्षा सचिव गोपी मैनालीको अध्यक्षतामा एउटा वार्ता टोली बनाएको छ, जुन ढिलै भए पनि एउटा सकारात्मक कदम हो । डा. के.सी. का जुन कुराहरू जायज छन्, तिनलाई कार्यान्वयनमा लगेर अन्य तुरन्तै हुन नसक्ने वा अलिक अव्यवहारिक कुरामा सल्लाह मार्फत टुंगोमा पुग्नु नै राम्रो हुन्छ । अब हुने वार्ता र त्यसबाट निस्केका निस्कर्षहरूको भने उचित कार्यान्वयन हुनु जरुरी छ । बरु डा. के.सी. कै अध्यक्षतामा टुंगो लागेका विषयहरूको अनुगमन गर्ने एउटा निकाय बनाइदिनु र उनले फेरी यसरी आन्दोलित हुनुपर्ने दिन नै नआओस् न ।

* लेखक विकास अर्थशास्त्री र पुर्वबैंकर तथा नेपाल एकल व्यक्तित्व समाजका अध्यक्ष समेत हुन् ।

२०७७ साल आश्विन २२ गते